

IUS MATRIMONIALE

Ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim

(pod redakcją ks. Wojciecha Góralskiego)

TOM III

LUBLIN 1992

Nihil obstat
ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski
(cenzor)

Imprimatur
dr Zygmunt Kamiński
Biskup Płocki
PŁOCK, 2 grudnia 1991 r. Nr 2231/91

Redaktor techniczny
Wiesław Kowalski

Heinrich J. F. Reinhardt, Die kirchliche Trauung. Ehevorbereitung, Trauung und Registrierung der Eheschließung im Bereich der Deutschen Bischofskonferenz. Texte und Kommentar, Essen 1990, Lurergus Verlag, ss. 178.

W Polsce i w innych krajach ukazało się sporo komentarzy ogólnych do całego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, oraz szczegółowych do prawa małżeńskiego. Komentarze te mają przede wszystkim na uwadze rozwój nauki prawa kanonicznego, a drugorzędnie służą praktyce czyli stosowaniu prawa.

Przykładem odmiennego potraktowania komentarza do prawa małżeńskiego jest praca H. Reinhardta „Die kirchliche Trauung”, opublikowana w 1990 roku jako trzeci tom uzupełniający do „Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici”. Jej autor jest profesorem prawa kanonicznego w Wyższym Instytucie Teologicznym (O. Franciszkanów i Kapucynów) w Münster, ekspertem w sprawach dyscypliny sakramentalnej Kościoła w Kurii Biskupiej w Münster, a w 1992 roku przejął ponadto kierownictwo katedry prawa kościelnego na Uniwersytecie w Bochum. Podjął się on opracowania komentarza nowego prawa małżeńskiego, który w pierwszym rzędzie będzie służył praktykom, zwłaszcza duszpasterzom, ale także kanonistom-naukowcom.

Przedmiotem komentarza są normy dotyczące przygotowania do małżeństwa, zawarcia małżeństwa oraz jego rejestracji, obowiązujące na terenie podległym Konferencji Episkopatu Niemiec. Przede wszystkim autor przytacza i analizuje najnowsze normy w tej materii wydane przez Stolicę Apostolską, Konferencję Episkopatu Niemiec oraz przez biskupów diecezjalnych w Niemczech.

Do opracowania takiego właśnie komentarza skłoniły autora przede wszystkim dwie okoliczności. Pierwszą był brak komentarza prawa małżeńskiego przystępnego dla praktyków, gdzie materiał byłby usystematyzowany według procedury załatwiania spraw związanych ze ślubem.. Drugą było wydanie i ogłoszenie przez Konferencję Episkopatu Niemiec oraz poszczególnych niemieckich biskupów diecezjalnych partykularnych norm dotyczących przygotowania do małżeństwa i zawierania małżeństwa. Wszystkie te normy weszły w życie dnia 1 stycznia 1990 roku (po zaaprobowaniu norm Konferencji Episkopatu przez Stolicę Apostolską w dniu 1.04.1989 r.). Nowe regulacje prawne wymagały przybliżenia ich tym, którzy będą musieli je stosować.

Założenia swojego opracowania autor przedstawił zwięźle w przedmowie. Najważniejszym jest zorientowanie wszystkich objaśnień na praktykę stosowania norm prawa małżeńskiego dotyczących zawierania małżeństwa.

Zawartość tomu podzielił autor na dwie zasadnicze części. W pierwszej (s. 13—36) zamieścił teksty norm wydanych przez Konferencję Episkopatu Niemiec i biskupów diecezjalnych oraz ustalone przez nich formularze, a w drugiej (s. 37—162) dał komentarz do przepisów dotyczących zawierania małżeństwa oraz uważnienia małżeństwa.

W części pierwszej, zatytułowanej „teksty”, autor najpierw zamieścił uwagi dotyczące norm wydanych przez Konferencję Episkopatu Niemiec i jednolitych ustaleń przyjętych przez biskupów diecezjalnych Niemiec, a także uwagi dotyczące wejścia w życie omawianych norm prawnych. Następnie zamieścił same teksty uchwał Konferencji Episkopatu Niemiec dotyczące: przygotowania do małżeństwa, zawarcia małżeństwa i zapisania zawartego małżeństwa. Są to uchwały, do podjęcia których konferencje poszczególnych episkopatów zobowiązane zostały przepisami kanonów: 1067, 1126 i 1127 § 2 KPK. Zamieszczony został również jednolity dla wszystkich diecezji niemieckich formularz protokołu, służący przygotowaniu i zawarciu małżeństwa kościelnego, oraz zespół 26 objaśnień do tego formularza. Dalej zamieścił autor (s. 27—34) ustalenia biskupów diecezjalnych — zaaprobowane przez Konferencję Episkopatu Niemiec — dotyczące kan. 1071 § 1 n. 3, kan. 1125 oraz powiadomienia o zawarciu małżeństwa. Załączone tam zostały także trzy formularze: wniosek o stwierdzenie nieważności małżeństwa z racji niezachowania przepisanej formy kanonicznej, licencja do zawarcia małżeństwa za granicą oraz powiadomienie o zawarciu małżeństwa. Na końcu tej części przedstawił regulacje prawne przyjęte w niektórych diecezjach niemieckich.

W drugiej i zasadniczej części omawianej pozycji, zatytułowanej „komentarz” (s. 37—162), autor w czterech działach omawia następujące grupy zagadnień: kompetencja świadka urzędowego i warunki dopuszczenia do ślubu kościelnego (s. 37—46), treść i sposób wypełniania protokołu przygotowania do małżeństwa (s. 47—140) oraz innych formularzy (s. 141—156), a także zwykle uważnienie małżeństwa oraz uważnienie poprzez „*sanatio in radice*” (s. 157—162).

W sprawie kompetencji świadka urzędowego autor przyjmuje zasadę, że każdy uprawniony do błogosławienia małżeństwa jest jednocześnie uprawniony do bezpośredniego przygotowania narzeczonych do małżeństwa. Oddzielnie omawia też zasady kompetencji proboszcza w przypadku małżeństwa obojga katolików, małżeństwa osób o różnej przynależności kościelnej, należących do różnych obrządków lub do obrządku wschodniego, małżeństwa obcokrajowców, małżeństwa żołnierzy i ich rodzin oraz małżeństw osób należących do duszpasterstw specjalnych (s. 38—42). Określa także odpowiedzialność proboszczów za bezpośrednio przygotowanie nupturientów do małżeństwa oraz porządkuje wymagania związane z wypełnieniem protokołu przedślubnego (s. 42—44). Ponadto autor omawia takie zagadnienia, jak problem wystarczającej wiary nupturientów oraz ich zdatność do małżeństwa (s. 44—64).

W drugiej i najobszerniejszej części komentarza autor zajmuje się protokołem przedślubnym i szczegółowo analizuje jego 6 zasadniczych części: informacje i adnotacje wstępne (s. 47—55), szczegółowe personalia narzeczonych (s. 56—72), pytania dotyczące przeszkód, zakazów zawarcia małżeństwa oraz zgody małżeńskiej (s. 73—109), prośba o dispensę, zezwolenie lub „nihil obstat” oraz ich udzielanie (s. 110—131), adnotacje urzędowe: przedślubne i poślubne (s. 132—140).

Wstępne informacje zawarte w protokole przedślubnym określają między innymi przyszłe nazwisko i poślubny adres narzeczonych a także miejsce i liturgiczną formę zawarcia małżeństwa. Bardzo rozbudowane są pytania dotyczące personaliów obojga stron a także ewentualnych wcześniejszych partnerów lub małżonków. Przy okazji pytania o przeszkody autor prezentuje istotę i zakres każdej przeszkody małżeńskiej. Interesujące jest podkreślenie przez autora (s. 81) znaczenia wydzielenia w KPK zakazu zawarcia małżeństwa przez osoby o różnej przynależności wyznaniowej (kan. 1124) od innych przypadków zakazu zawarcia małżeństwa (kan. 1071 § 1). Przy okazji autor podaje wykaz tych kościołów, w których chrzest udzielany jest ważnie i tych w których udzielany jest nieważnie (s. 82). Daje także odpowiedź na pytanie, jak należy traktować tych, którzy zgłaszają oficjalnie (zwłaszcza w Niemczech) swoje „wystąpienia” z Kościoła (s. 84—85).

W trzeciej części komentarza autor omawia przepisy dotyczące niektórych szczególnych okoliczności związanych z zawieraniem małżeństwa i daje praktyczne wskazania do wypełnienia związanych z tym formularzy. Omawia więc warunki i sposób składania wniosku o stwierdzenie nieważności małżeństwa z racji niezachowania obowiązującej formy prawnej (s. 141—146), kierowania do ślubu poza granicami RFN (s. 147—149) oraz powiadomienia o zawarciu małżeństwa (s. 150—155). Podaje też dokładny adres instytucji upoważnionej przez Konferencję Episkopatu Niemiec do pośredniczenia w dokonywaniu adnotacji w księgach chrztów osób ochrzczonych w krajach Europy środkowej i wschodniej. Należy zwrócić uwagę, że w Niemczech o ślubie powiadamia się nie tylko proboszczów miejsc chrztu nowo zaślubionych, lecz także proboszczów lub ordynariuszy, których pieczy doszpasterskiej są oni (lub wkrótce będą) powierzeni.

W czwartej i ostatniej części komentarza autor przedstawia przepisy dotyczące uważnienia małżeństwa. Prezentuje kodeksowe normy regulujące zwyczajne uważnienie małżeństwa oraz uzdrowienie małżeństwa w związku. Autor zaznacza przy tym, że udzielona w 1970 roku niektórym duchowym (posiadającym ogólne upoważnienie do asystowania przy zawieraniu małżeństwa) władza uzdrawiania małżeństw w związku została — po ogłoszeniu nowego KPK — w większości diecezji niemieckich cofnięta (s. 161).

W końcowej części pracy (s. 163—177) zamieszczone zostały następu-

jące wykazy: adresy wszystkich kurii diecezjalnych i sądów biskupich w Niemczech, wykaz źródeł i literatury, wykazy cytowanych kanonów oraz dokładny wykaz rzeczowy.

Jeśli chodzi o pierwszą część omawianej pracy, prezentującą dokumenty biskupów niemieckich dotyczące przygotowania do zawarcia małżeństwa, godne odnotowania wydają się następujące uwagi:

1. Autor nie zauważa, lub nie ustosunkowuje się do faktu, iż normy wydane przez Konferencję Episkopatu Niemiec nie są pełną realizacją zleceń zawartych w KPK.

2. Biskupi niemieccy w wydanych przez siebie normach przyznają szerokie kompetencje proboszczom prowadzącym przygotowanie do ślubu (zob. np. s. 17—18 i 27).

3. Protokół przygotowania przedślubnego jest bardzo szczegółowy w części dotyczącej personaliów i próśb o dyspensy lub zezwolenie na zawarcie małżeństwa, zaś bardzo powierzchowny, gdy idzie o pytania dotyczące przeszkód i zakazów zawarcia małżeństwa oraz wadliwości zgody małżeńskiej.

4. Bardzo szczegółowy i praktyczny jest zestaw uwag do rozmów z narzeczonymi, sporządzania protokołu i całej procedury związanej z przygotowaniem do ślubu i zawarciem małżeństwa (s. 23—26).

5. Interesująca jest opinia autora (s. 13—14), według której normy wydane przez Episkopat Niemiec i zatwierdzone w 1989 roku nie są nowym i całościowym uregulowaniem problematyki małżeństw mieszanych i dlatego dalej obowiązują niektóre postanowienia wykonawcze Konferencji Episkopatu Niemiec z 1970 roku, wydane celem wykonania norm zawartych w motu proprio „Matrimonia mixta”. Ten ostatni dokument został bowiem — mocą kan. 6 § 1 n. 4 nowego KPK — uchylony.

6. We wniosku o stwierdzenie nieważności małżeństwa z powodu niezachowania obowiązującej formy kanonicznej, w ostatniej części (zawierającej oświadczenia proboszcza lub upoważnionego duchownego) wydaje się brakować miejsca na odnotowanie istotnej przesłanki stwierdzenia takiej nieważności, a mianowicie adnotacje o tym, że przynajmniej jedna z osób zawierających to małżeństwo była zobowiązana do zachowania formy kanonicznej (s. 31).

7. Interesująca jest norma obowiązująca w niektórych diecezjach południowych Niemiec, według której protokoły z przygotowania do małżeństwa należy przechowywać przez 60 lat (s. 36). Wydaje się, że jest to uzasadnione ewentualnością wszczęcia przez zainteresowanych procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Uzasadnione wydaje się przekonanie, że procesy takie nie będą podejmowane po upływie 60 lat od ślubu.

8. Duże znaczenie porządkujące i praktyczne ma przypomnienie duchownym, że niektórzy biskupi niemieccy już wcześniej, a inni 1.01.1990 r., odebrali im uprawnienie (udzielone w 1970 roku) do uzdrawiania w związku małżeństw mieszanych zawartych nieważnie przed 1.10.1970 roku.

W podzielonym na cztery części komentarzu autor słusznie przypomina, że przy ustalaniu kompetencji świadka urzędowego z racji stałego lub tymczasowego zamieszkania stron na określonym terenie, należy brać pod uwagę kościelnoprawne (kan. 102) a nie cywilnoprawne kryteria zamieszkania (s. 37—38).

Interesujące są rozważania o możliwości niedopuszczenia nupturientów do ślubu. W świetle kan. 1071 § 1 zakaz zawarcia małżeństwa może wydać tylko ordynariusz miejsca a nie proboszcz. Zaś niedopuszczenie do ślubu leży — w świetle „Familiaris consortio” n. 68 — kompetencji proboszcza (s. 44—45). Wynika z tego, że formalny zakaz ordynariusza miejsca dotyczący zawarcia małżeństwa ma wyższą rangę niż niedopuszczenie do ślubu przez proboszcza.

Odróżnianie przez autora niezdolności do zawarcia małżeństwa od niezdolności do życia w małżeństwie (s. 46) może sugerować, że ktoś może być niezdolny do jednego a zdolny do drugiego. Tymczasem jest to niemożliwe; jeśli ktoś jest niezdolny do życia w małżeństwie, tym samym jest niezdolny także do zawarcia małżeństwa (i odwrotnie).

Należy zauważyć, iż przyjęta w komentarzu zasada jednoczesnego uczestnictwa obojga narzeczonych w rozmowie przedślubnej i sporządzaniu protokołu (zob. s. 49) może prowadzić do skrępowania wolności wypowiedzania się stron i do braku szczerości wypowiedzi. Niewątpliwie normy dotyczące rozmów z narzeczonymi, kursu przedślubnego i zapowiedzi są w Niemczech łagodniejsze niż w Polsce.

Bardzo konkretne, precyzyjne i zrozumiałe są uwagi i wskazówki autora dotyczące wypełniania protokołu przedślubnego. Dotyczy to także adnotacji o wcześniejszych małżeństwach, rozwodach i wyrokach nieważności (s. 62—70). Praktyczną pomocą dla duszpasterzy jest skrótowe omówienie wszystkich tytułów nieważności małżeństwa oraz konkretne wskazówki, gdzie należy zwracać się o wyjaśnienie wątpliwości związanych z „Nihil obstat”, stwierdzeniem nieważności małżeństwa lub jego rozwiązaniem. Cenna jest informacja autora (s. 67) o niewymienionej w KPK możliwości rozwiązania przez papieża na korzyść wiary niesakramentalnego małżeństwa. Otóż w określonych sytuacja może on rozwiązać naturalnie ważne małżeństwo osoby ochrzczonej z nieochrzczonej. Szkoda, że w tym miejscu autor nie podaje warunków uzyskania takiej dyspensy (zawartych w „Instructio pro solutione matrimonii in favorem fidei” z 6.12.1973).

Ponieważ niemiecki protokół badania narzeczonych jest w kwestii przeszkód małżeńskich i wad zgody bardzo lakoniczny, duże znaczenie

mają wskazówki autora dotyczące stawiania pytań w tej materii (zob. np. s. 80—81). Wskazania te są bardzo aktualne, o czym świadczy także uwzględnienie sytuacji nupturientów chorych na AIDS.

Szkoda, że autor nie daje komentarza do pytania (nr 12) o zamiar zawarcia małżeństwa zgodnego z nauką Kościoła od razu przy tym pytaniu (takiego komentarza nie daje też niemiecki prawodawca kościelny w uwagach do protokołu), lecz objaśnienia w tej materii łączy z omówieniem oświadczeń duchownego (nr 19—21). Bardziej celowe byłoby zamieszczenie komentarza do tego pytania od razu po jego wystąpieniu (na s. 86), a przy numerach 19—21 zamieszczenie tylko informacji o konieczności potwierdzenia (zgodnego z prawdą) wykonania zlecenia prawodawcy.

Niewątpliwym i poważnym plusem pracy jest wyraźne stwierdzenie, że duszpasterz ma nie tylko pouczyć nupturientów o najważniejszych elementach katolickiej nauki o małżeństwie, lecz ma także obowiązek zapytać ich o stanowisko wobec tej nauki (s. 88). Godnym podkreślenia jest także wyjątkowo obiektywny i wyważony komentarz do katolickiej nauki o istocie małżeństwa (s. 89). Podczas gdy niektórzy autorzy niemieccy odrzucają pojęcie małżeństwa-umowy, zastępując je pojęciem małżeństwa-przymierza, to prof. Reinhardt wyraźnie podkreśla, że małżeństwo jest nie tylko umową lecz także przymierzem. Wyraźnie też do istotnych elementów małżeństwa zalicza prawo do potomstwa (co niektórzy radykalni kanoniści kwestionują). Cenne jest również wyróżnienie przez autora warunków ważności i warunków owocności sakramentu małżeństwa (s. 91).

Na podstawie analizy formularza protokołu badania narzeczonych i komentarza autora omawianej pracy można postawić tezę, że poziom wymagań stawianych nupturientom w Niemczech jest dość niski. Nie muszą oni bowiem zobowiązywać się wyraźnie do katolickiego stylu życia, katolickiego wychowania dzieci ani do przyjęcia sakramentu pokuty i Eucharystii. Wystarczy, że zostaną przez duszpasterza o tym pouczeni (s. 94—96). Niektóre z tych zobowiązań winny być podejmowane tylko przy małżeństwach mieszanych (s. 97—108). O dużej odpowiedzialności autora świadczy także fakt, iż pouczenia o znaczeniu i obowiązkach katolickiego małżeństwa zaleca on oprócz na najważniejszych dokumentach Kościoła w tej materii („Gaudium et spes”, „Familiaris consortio”).

Szczególnie wartościowe jest dokładne omówienie sytuacji małżeństw z mahometanami (s. 100—104) i z osobami które utraciły wiarę lub wystąpiły z Kościoła (s. 105), z prawosławnymi (s. 122) lub z katolikami obrządku wschodniego (s. 127). W dziale dotyczącym próśb o dyspensy, zezwolenia lub „nihil obstat” autor w sposób bardzo przejrzysty określa różne kategorie przeszkód i zakazów zawarcia małżeństwa oraz sposoby zwalniania z nich w sytuacjach zwyczajnych i nadzwyczajnych. W spo-

sób bardzo komunikatywny wskazuje praktyczne rozwiązania i przytacza podstawy prawne takich rozwiązań.

Większej przejrzystości pracy dałoby zamieszczenie kopii fragmentów protokołu przedślubnego po tytule zapowiadającym dane zagadnienie, a nie odwrotnie, gdyż często utrudnia to lekturę pracy (zob. np. s. 48, 86). Generalnie jednak należy podkreślić staranną szatę graficzną omawianej pozycji. Prawie wszystkie (bardzo nieliczne zresztą) błędy zostały poprawione w „corrigenda” (pominięto tylko ze str. 18 i 36). Trwała oprawa książki podnosi walory użytkowe tego praktycznego poradnika w pracy duszpasterskiej i kancelaryjnej.

Reasumując należy stwierdzić, że praca prof. Reinhardta może być wzorem przystępnego opracowania katolickiego prawa małżeńskiego dostosowanego do aktualnych potrzeb konkretnego Kościoła krajowego. Odznacza się ona nie tylko niezwykłą fachowością i doskonałą precyzją języka, lecz także wielką klarownością i komunikatywnością. Jest doskonałym podręcznikiem dla duszpasterzy i wszystkich interesujących się kościelnym prawem małżeńskim.

Ks. Ryszard Sztymiler